

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 1^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 2004

ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΜΑΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
ΚΑΙ Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ
ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΡΑΚΑΤΟΥ

Ἔχει γίνει γενικότερα ἀποδεκτὸ ὅτι ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία βρίσκεται σὲ κρίσιμη φάση καὶ παρουσιάζει προβλήματα, ἀπὸ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ὁποίων θὰ ἐξαρτηθεῖ τὸ μέλλον τῆς καί, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἡ ἔκβαση τοῦ μεγάλου ἐγχειρήματος τῆς ἐντάξεώς της στὴν εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια. Σὲ περιπτώσεις ὅπως αὐτή, φρονῶ ὅτι καθήκον τοῦ οἰκονομολόγου εἶναι νὰ λαμβάνει θέση καὶ νὰ τὴν προβάλλει δημοσίᾳ πρὸς προαγωγή τῆς συζητήσεως γύρω ἀπὸ τοὺς ἐπιδιωκτέους στόχους καὶ τὰ μέτρα πολιτικῆς ποῦ ἐνδείκνυται νὰ ἐφαρμοσθοῦν γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ἐν λόγῳ στόχοι. Ἐπιτυγχάνεται, ἔτσι, ἀφ' ἐνὸς πληρέστερη ἐνημέρωση τοῦ κοινοῦ σχετικὰ μὲ τὴ φύση τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν σχεδιαζόμενων κινήσεων γιὰ τὴ λύση τους καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἄσκηση πιέσεων ποῦ συμβάλλουν στὴν ἀριστοποίηση τοῦ τελικοῦ ἀποτελέσματος.

Στὴ βάση αὐτῆ, αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωση, ὡς Ἐπόπτης τοῦ Γραφείου Οἰκονομικῶν Μελετῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, νὰ μετὰσχῳ τῆς συζητήσεως, ποῦ ἀπὸ τὰ πράγματα εἶναι ἀνοικτῆ, γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν μεταβολῶν ἐκείνων ποῦ πρέπει νὰ ἐπέλθουν στὰ κρίσιμα μακροοικονομικὰ μεγέθη γιὰ νὰ προκύψουν τὰ ἐπιθυμητὰ ἀποτελέσματα. Ἄλλωστε, κατὰ τὸν ἰδρυτικὸ νόμο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μεταξὺ τῶν βασικῶν σκοπῶν τῆς περιλαμβάνεται ἡ ἐπιστημονικὴ ὑποστήριξη καὶ ἐνίσχυση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν κλάδων καὶ δυνάμεων τοῦ τόπου καί, φυσικά, ἡ ἀνατομία τῶν προβλημάτων ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν ἐν

γένει προαγωγή τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τίς θέσεις μου στοῦ θέμα αὐτὸ ἀνέπτυξα ἤδη πρὸ τετραετίας σὲ ὁμιλία μου στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ τίτλο: «Ἡ πορεία τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας: Παρελθὸν καὶ νέοι προσανατολισμοί».

Στὴ σημερινὴ ὁμιλία μου θὰ ἐπιχειρήσω μιὰ ἐπανεξέταση τοῦ ὅλου προβλήματος. Θὰ ἀρχίσω μὲ τὴν καταγραφή καὶ ἀξιολόγηση τῶν ὅσων συνέβησαν κατὰ τὴν τριετία ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἔνταξη τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας στὴν Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἐνωση, τόσοσ ἀπὸ πλευρᾶς διασφάλισης τῆς σταθερότητας ὅσο καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ἐνισχύσεως τῆς ἀναπτυξιακῆς προσπάθειας. Ἀκολούθως, θὰ ἀναφερθῶ στὶς συνέπειες αὐτῆς τῆς τακτικῆς στὴν ἀνταγωνιστικότητα τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων, στὴν κλαδικὴ διάρθρωση τῆς παραγωγῆς καὶ στὴν ἀπασχόληση καὶ ἀνεργία. Ἐν ὄψει τῆς καταστάσεως ποὺ ὑπάρχει στοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τῶν συνθηκῶν ποὺ τείνουν νὰ διαμορφωθοῦν διεθνῶς, θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐπιλέξω τὴν ἀναπτυξιακὴ στρατηγικὴ ποὺ εἶναι κατάλληλη γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς πραγματικῆς συγκλίσεως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴ.

*

* *

Θὰ προταχθεῖ μιὰ πολὺ σύντομη – ἀλλὰ σὲ βάθος χρόνου – οἰκονομικὴ ἀνασκόπηση, ποὺ εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ὅσων συμβαίνουν σήμερα. Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1950 ἄρχισαν νὰ ἐκδηλώνονται στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο τάσεις οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, ποὺ κατέληξαν στὴ σύσταση, ἀφ' ἐνὸς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος (τῶν ἕξι χωρῶν) καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ζώνης Ἐλευθέρων Συναλλαγῶν. Ἐν ὄψει τῶν τάσεων αὐτῶν, ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὀξύτατο ἀναπτυξιακὸ πρόβλημα, ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ ἓνα δεῦτερο ζήτημα, ποὺ ἀναφερόταν στὴ συμμετοχὴ τῆς ἡ ὅχι στὴ διαδικασία τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποιήσεως. Λόγω, ἀκριβῶς, τῆς μεγάλης σημασίας ποὺ εἶχε τὸ ζήτημα αὐτὸ γιὰ τὸ μέλλον τῆς χώρας, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση, χωρὶς καθυστέρηση, ἔλαβε τίς σχετικὲς ἀποφάσεις καὶ προέβη στὶς ἀπαιτούμενες ἐνέργειες. Μετὰ τὴ διακοπὴ τῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τὴν ΕΖΕΣ, ἀνελήφθησαν προσπάθειες γιὰ τὴ σύνδεση τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ΕΟΚ. Ἡ σχετικὴ Συμφωνία, ποὺ συνήφθη στὴν Ἀθήνα τὸ 1961, προσδιόρισε τίς δυνατότητες ποὺ παρείχοντο στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ προετοιμασθεῖ πρὸς ἔνταξη ὡς πλῆρες μέλος τῆς Κοινότητος, πράγμα ποὺ, λόγω τῆς δικτατορίας, συνέβη, μὲ καθυστέρηση, τὸ 1979.

Ἔτσι, ἡ Ἑλλάς ἔγινε ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ 1981 τὸ δέκατο κράτος-μέλος τῆς Κοινότητος, στὴν ὁποία, ἐν τῷ μεταξύ, εἶχαν προσχωρήσει τρία νέα μέλη. Ἡ

Πράξη Προσχώρησης της Ελλάδος περιείχε μεταβατικές ρυθμίσεις, ως επί το πλείστον πενταετούς διάρκειας, ώστε η εφαρμογή του νέου καθεστώτος να μὴ προκαλέσει διαταραχές στην οικονομία. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη ἡ Ἑλλάς ἀμφισβήτησε ὀρισμένες ἀρχές τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποιήσεως καὶ ἐπέδωξε νὰ βελτιωθεῖ ἡ θέση της στὴν Κοινότητα. Ἔτσι, στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 ἐγκρίθηκαν τὰ Μεσογειακὰ Ὁλοκληρωμένα Προγράμματα, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὴν ἀπαρχὴ μᾶς νέας διαρθρωτικῆς πολιτικῆς τῆς Κοινότητος.

Γιὰ τὴν περαιτέρω πορεία τῆς ἐλληνικῆς οικονομίας, ἐκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν συνθηκῶν, ὅπως ἦταν φυσικό, σοβαρὸ ρόλο ἔπαιξαν καὶ ἐκεῖνες ποὺ ἀπέρρευσαν ἀπὸ τὴ λειτουργία καὶ ἰδίως τὸν προγραμματισμένο μετασχηματισμὸ τῆς νεοσυσταθείσας Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως. Τὸ 1993 τέθηκε σὲ ἰσχὺ ἡ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ, ἡ ὁποία προχώρησε στὴν κατάρτιση ἑνὸς χρονοδιαγράμματος τριῶν σταδίων γιὰ τὴν πλήρη Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἐνωση καὶ προσδιόρισε τὰ κριτήρια, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ κρινόταν ὁ βαθμὸς συγκλίσεως, καὶ τὰ ὁποῖα ἀναφέρονταν στὸν πληθωρισμὸ, τὴ δημοσιονομικὴ διαχείριση, τὶς συναλλαγματικὲς ἰσοτιμίες καὶ τὰ μακροπρόθεσμα ἐπιτόκια. Τὸ ἔτος 2000 ἱκανοποιήθηκαν τὰ κριτήρια τῆς Συνθήκης τοῦ Μάαστριχτ καὶ ἔτσι ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία μπόρεσε νὰ ἐνταχθεῖ ἀπὸ 1.1.2001 στὴν Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἐνωση. Τὸ ἐγχεῖρημα αὐτὸ ἀναφερόταν μόνον στὴν ὀνομαστικὴ σύγκλιση καὶ ἀπετέλεσε τὴν ἀναγκαῖα φάση προπαρασκευῆς γιὰ κάθε ἐπιδίωξη περαιτέρω οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν.

Μὲ τὴν ἐπίτευξη ἀρχικῶς τῆς συνδέσεως τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Κοινότητα, ἀκολούθως τῆς πλήρους ἐντάξεως σ' αὐτὴν καί, τελικά, τῆς ἐντάξεως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας στὴν εὐρωζώνη, ὀλοκληρώθηκε μιὰ μακρὰ διαδικασία ἐνσωματώσεως τῆς χώρας μας στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, δημιουργήθηκε τὸ θεσμικὸ ἐκεῖνο πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο παρεχόταν ἡ δυνατότητα ἀναπτύξεως οἰκονομικῶν δράσεων, μὲ ταχύτερους ρυθμοὺς καὶ σὲ νέους, ἀποδοτικότερους κλάδους, δίδοντας, ἔτσι, ἓνα ἐκσυγχρονισμένο χαρακτῆρα στὴ δομὴ καὶ τὴ λειτουργία τῆς οἰκονομίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ἡ ἐνσωμάτωση τῆς Ἑλλάδος στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς τὸ σημαντικότερο γεγονός τῆς μεταπολεμικῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖο, ἀναλόγως θέβαια μὲ τὴν οἰκονομικὴ πολιτικὴ ποὺ θὰ ἠσκειτο, θὰ προσδιόριζε, ἐν πολλοῖς, καὶ τὴ μελλοντικὴ πορεία τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας.

*

* *

Προκειμένου να αξιολογηθούν οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν για την ελληνική οικονομία, είναι σκόπιμο να καταγραφούν οι εξελίξεις όρισμένων βασικών μεγεθών, που σημειώθηκαν κατά την τριετία 2001-2003 που ακολούθησε. Έν πρώτοις, ως προς τη μακροοικονομική ισορροπία, λόγω ακριβώς της εφαρμογής της αρχής της σταθερότητας, είχε καταστεί δυνατό να επιτευχθεί σημαντική αποκλιμάκωση του πληθωρισμού. Έτσι, η ετήσια ποσοστιαία μεταβολή του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή παρουσίασε συνεχή κάμψη από 18,8% το 1991 σε 2,6% το 1999. Η σταθεροποίηση που επιτεύχθηκε τότε έπρεπε να διατηρηθεί. Όμως, η μεταβολή του τιμαρίθμου κινήθηκε εκτοτε σε υψηλότερα επίπεδα, αφού από 2,6% το 1999 αυξήθηκε σε 3,6% το 2003. Για μια σωστή αξιολόγηση, πρέπει οι ετήσιες μεταβολές του ελληνικού τιμαρίθμου να συγκριθούν με τις αντίστοιχες μεταβολές στην Ευρωζώνη, χρησιμοποιώντας τις διαφορές των ποσοστιαίων αυτών μεταβολών, από τις οποίες προκύπτει ότι, ενώ το 2000 ο ελληνικός τιμαρίθμος υπερέβη τον ευρωπαϊκό κατά μία ποσοστιαία μονάδα, το 2003 η υπέρβαση έφθασε στις 1,5 μονάδες.

Οι πληθωριστικές πιέσεις που παρατηρούνται τελευταία στην ελληνική οικονομία προέρχονται, εν πρώτοις, από την αύξηση της εγχώριας ζήτησης, ή οποία στηρίζεται, κυρίως, στην προπαρασκευή των Ολυμπιακών Αγώνων και στο τρίτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στηρίξεως. Το κενό που δημιουργείται θα μπορούσε να καλυφθεί με αύξηση της παραγωγικότητας. Όμως, οι δυσκολίες που υπάρχουν, λόγω ποσοτικής και ποιοτικής ανεπάρκειας των παραγωγικών συντελεστών και άλλων διαρθρωτικών αδυναμιών, δεν καθιστούν έφικτή, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμως, μια τέτοια αντιμετώπιση.

Από τους σημαντικότερους παράγοντες που συντελούν στην ενίσχυση του πληθωρισμού είναι η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, ή οποία εκφράζεται τόσο με τα «φανερὰ» όσο και με τα «κεκαλυμμένα» ελλείμματα της δημοσιονομικής διαχείρισεως. Υπάρχουν ενδείξεις ότι κατά τα τελευταία έτη το συνολικό έλλειμμα της δημοσιονομικής διαχείρισεως παρουσίασε συνεχή σχεδόν ανοδική τάση. Έτσι, σύμφωνα με τελευταίες εκτιμήσεις της Eurostat, το έλλειμμα για το 2003, ως ποσοστό του ΑΕΠ, φαίνεται να μὴν υπολείπεται του όριου 3% που ορίζεται από το Σύμφωνο Σταθερότητας. Η εξέλιξη αυτή του ελλείμματος ήταν επόμενο να επιφέρει και διόγκωση του χρέους της Γενικής Κυβερνήσεως. Για τη σωστή εκτίμηση του δημόσιου χρέους είναι ανάγκη να γίνει αναφορά, όχι μόνο στους λεγόμενους «ειδικούς λογαριασμούς του Δημοσίου», αλλά και στις εγγυήσεις του Δημοσίου, που παρέχονται στις τράπεζες για λογαριασμό φορέων του δημόσιου, αλλά και του ιδιωτικού τομέα.

Οι άμεσες συνέπειες από τη διόγκωση του δημόσιου χρέους αντικατοπτρίζονται στη δαπάνη εξυπηρέτησής του, η οποία κατά τα τελευταία έτη κυμάνθηκε γύρω στο 19% του ΑΕΠ. Ίδιαίτερη σημασία έχει η διαπίστωση ότι ο δημόσιος δανεισμός που έγινε κατά την περίοδο αυτή έχρηματοδότησε σε μεγαλύτερη έκταση καταναλωτικές παρά επενδυτικές ανάγκες της οικονομίας. Ο δανεισμός αυτός θα μπορούσε να αποβεί έπωφελής, αν έχρησιμοποιείτο λελογισμένως για την ανάπτυξη της παραγωγικής δυναμικότητας και της ύποδομής της οικονομίας και όχι για την κάλυψη τρεχουσών καταναλωτικών αναγκών. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, είναι φανερό ότι θα υπήρχαν δυνατότητες όμαλης εξυπηρέτησής του δημόσιου χρέους από το επί πλέον προϊόν που θα παρήγετο. Άλλα τέτοιες συνθήκες δέν υπήρξαν στην οικονομία. Αντιθέτως, το επίπεδο της συνολικής εξυπηρέτησής του δημόσιου χρέους φαίνεται ότι υπερέβη τα όρια άντοχης της οικονομίας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι σε ένίσχυση των πληθωριστικών πιέσεων οδήγησε και η αύξηση των παρεχόμενων πιστώσεων στους ιδιώτες-καταναλωτές και την οικονομία. Στην αύξηση αυτή συνετέλεσε η μεγάλη μείωση των έπιτοκίων, που σημειώθηκε στις χώρες της Εύρωζώνης (και ιδίως στην Ελλάδα) από τα ύψηλά επίπεδα, τα όποια οι κεντρικές τους τράπεζες ήταν υποχρεωμένες να τηρούν στα παλαιά έθνικά νομίσματα, λόγω ύψηλου πληθωρισμού. Επίσης, κατά την τελευταία τριετία, παράλληλα με την πίεση της ζήτησής, στην άνοδο των τιμών συνέβαλαν και όρισμένοι έξωγενείς παράγοντες από την πλευρά του κόστους, οι σημαντικότεροι από τους όποιους είναι η τιμή του πετρελαίου και η ίσοτιμία του ευρώ έναντι του δολλαρίου.

Άπό τη σύντομη αυτή έπισκόπηση των συνθηκών μακροοικονομικής ίσοροπίας προκύπτει ότι έχει βαθμιαίως έγκατασταθεί στο σύστημα ένας πληθωριστικός μηχανισμός, του όποιου οι συνέπειες, μπορεί καθ' έαυτές να μήν είναι έντυπωσιακές, όμως σε σύγκριση με τα συμβαίνοντα στον εύρωπαϊκό χώρο λειτουργούν άρνητικώς για την πραγματική σύγκλιση. Φαίνεται δέ ότι υπάρχουν οι προϋποθέσεις συνεχίσεως της λειτουργίας του πληθωριστικού αυτού μηχανισμού και μελλοντικώς. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, καθίσταται προβληματική η έπίτευξη των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που άπαιτούνται για τη διασφάλιση του μέλλοντος της χώρας.

*

* *

Έκτός από τις εξελίξεις του γενικού έπιπέδου των τιμών, ιδιαίτερης εξέτά-

σεως πρέπει να τύχουν και οι αναφερόμενες στην οικονομική ανάπτυξη, δεδομένου ότι προσδιορίζουν το βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού και την πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας προς την ευρωπαϊκή. Για την παρακολούθηση της τελευταίας χρησιμοποιείται συνήθως ένα μόνο μέγεθος, που είναι το 'Ακαθάριστο Έγχωριο Προϊόν, το οποίο εκφράζει τη συνολική παραγωγική δραστηριότητα στη χώρα. Στην πράξη, όντως το ΑΕΠ είναι ένας χαρακτηριστικός δείκτης οικονομικής αναπτύξεως, στον οποίο στηρίζονται τόσο διαχρονικές, όσο και διεθνείς συγκρίσεις. Λόγω, ακριβώς, της ιδιαίτερης σημασίας που δίδεται στις μεταβολές του ΑΕΠ, πρέπει να διατυπωθούν όρισμένες επιφυλάξεις σχετικά με την επάρκεια του μεγέθους αυτού ως εκφράσεως του αποτελέσματος μίας τόσο πολυσύνθετης διαδικασίας. Σημειωτέον ότι κατά την τριετία 2000-2002 η μέση ετήσια αύξηση του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές) ήταν 4%, έναντι 3% κατά την προηγούμενη τριετία.

Για μια πληρέστερη και ουσιαστικότερη αξιολόγηση του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ πρέπει να εξετασθεί κατά πόσον ο ρυθμός αυτός υπήρξε αποτέλεσμα διαρθρωτικών μεταβολών. Η επιτάχυνσή του, κατ' αρχάς, προήλθε από τους τομείς της δευτερογενούς παραγωγής και των υπηρεσιών. Αντιθέτως, η πρωτογενής παραγωγή είχε συνεχή κάμψη, η οποία στην εξεταζόμενη περίοδο ήταν κατά μέσο όρο -3,2%. Ένας σοβαρός παράγων που συνετέλεσε στο να παρουσιάζει η αγροτική παραγωγή μειούμενη συμμετοχή στη συνολική παραγωγική δραστηριότητα ήταν η αδυναμία της να υποστεί την απαιτούμενη αναδιάρθρωση εις βάρος των παραδοσιακών καλλιεργειών και εις όφελος των προϊόντων εκείνων, των οποίων η ζήτηση στο έσωτερικό και το εξωτερικό ήταν έντονη, αλλά και προβλεπόταν πολύ μεγαλύτερη στο μέλλον.

Η έμμονή στην παραγωγή προϊόντων, των οποίων η ζήτηση όχι μόνο δεν παρουσιάζει δυναμισμό, αλλά βρίσκεται σε κάμψη, μπορεί να δικαιολογηθεί, ως ένα βαθμό, από την κρατική πολιτική επιδοτήσεως πολλών προϊόντων, κυρίως όμως από τις σοβαρές ενισχύσεις της Ευρωπαϊκής Ένώσεως, οι οποίες, προφανώς, σκοπό είχαν να υποβοηθήσουν την αναδιάρθρωση της ελληνικής αγροτικής παραγωγής. Έτσι, η προσδοκία απολήψεως ύψηλων τιμών και, ιδίως, η διασφάλιση ενός ικανοποιητικού επιπέδου εισοδήματος συνετέλεσαν σε στήριξη της παραγωγής των παραδοσιακών προϊόντων, ενώ θα έπρεπε τα τελευταία να εγκαταλειφθούν βαθμιαίως και να αντικατασταθούν με καλλιέργειες, οι οποίες ανταποκρίνονται στις ελληνικές κλιματικές συνθήκες και αποφέρουν πολύ μεγαλύτερο εισόδημα ανά απασχολούμενο. Σημειωτέον ότι το αγροτικό πρόβλημα

πρόκειται να ὀξυνθεῖ κατὰ τὰ ἀμέσως προσεχῆ ἔτη, κατὰ τὰ ὅποια ἀναμένεται νὰ τερματισθεῖ – ἢ, πάντως, νὰ ἀποδυναμωθεῖ αἰσθητὰ – τὸ καθεστῶς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐνισχύσεων, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνταθοῦν διεθνῶς οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἐμπορίου γιὰ τὸ σύνολο τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων.

Ἄλλὰ καὶ ὀρισμένοι ἀπὸ τοὺς λοιποὺς – ἐκτὸς τοῦ ἀγροτικοῦ – τομεῖς τῆς οἰκονομίας, μὲ στρατηγικὴ θέση σ' αὐτή, δὲν φαίνεται νὰ εἶχαν ἱκανοποιητικὲς ἐπιδόσεις. Ἰδιαίτερη σημασία, ἀπὸ πλευρᾶς ἀναπτυξιακῆς ἔχει ἡ μεταποιητικὴ παραγωγή, τῆς ὁποίας ὁ δείκτης ὄγκου εἶχε κατὰ τὴν περίοδο 1999-2002 μέσο αὐξητικὸ ρυθμὸ 2,4%. Ὁ χαμηλὸς αὐτὸς ρυθμὸς ὑπῆρξε ἡ κατάληξη μιᾶς μακροχρόνιας καθοδικῆς τάσεως ποὺ διαμορφώθηκε κατὰ τὴν τελευταία τριακονταπενταετία. Πρέπει, ὅμως, νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ αὐξητικὸς ρυθμὸς τῆς μεταποιητικῆς παραγωγῆς ὄχι μόνον κινήθηκε σὲ χαμηλὰ ἐπίπεδα, ἀλλὰ ὑπέστη καὶ ραγδαία συρρίκνωση, ἀφοῦ ἀπὸ 8,1% τὸ 1998 μειώθηκε σὲ 0,7% τὸ 2002.

Μιὰ ἄλλη σύγκριση ποὺ εἶναι ἀναγκαία κατὰ τὴν ἀξιολόγηση τῆς τάσεως τῆς ἐλληνικῆς μεταποιητικῆς παραγωγῆς εἶναι ἐκείνη πρὸς τὴν ἀντίστοιχη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Χρησιμοποιώντας ἐκτιμήσεις τῆς Eurostat, βλέπουμε ὅτι ὁ μέσος αὐξητικὸς ρυθμὸς τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς (χωρὶς κατασκευές) τῆς Ἑλλάδος, εἶναι μὲν ὑψηλότερος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ συνόλου τῶν 15 εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἀλλὰ ὑπολείπεται τῶν μέσων ὄρων τῆς ὁμάδας τῶν ὀλιγότερο ἀνεπτυγμένων χωρῶν. Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ πρέπει νὰ γίνῃ στὴν περίπτωση τῆς Ἴρλανδίας, τῆς ὁποίας ὁ ἀντίστοιχος μέσος ρυθμὸς εἶναι περίπου ἑξαπλάσιος ἐκεῖνου τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ μεταβολὲς αὐτὲς δείχνουν ὅτι ἡ μακροχρόνια κάμψη τοῦ αὐξητικοῦ ρυθμοῦ τῆς μεταποιητικῆς παραγωγῆς τείνει νὰ μετατραπῆ σὲ ἀπόλυτη μείωσή της. Ἡ κατάσταση ποὺ διαμορφώθηκε βαθμιαίως στὴν ἐλληνικὴ μεταποίηση φέρνει στὴν ἐπιφάνεια τὸ γενικότερο θέμα τῆς βιωσιμότητάς της. Διότι δὲν ἀποτελεῖ σύμπτωμα μιᾶς διαδικασίας ἀναδιαρθρώσεως, κατὰ τὴν ὁποία ἐγκαταλείπονται παραδοσιακοὶ κλάδοι καὶ στὴ θέση τους ἀναπτύσσονται νέοι σύγχρονοι καὶ δυναμικοί. Οὐσιαστικά, πρόκειται γιὰ φάση ἀποβιομηχανίσεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ διαδικασία ὀπισθοδρομήσεως καὶ ἀπειλὴ γιὰ τὸ μέλλον τῆς οἰκονομίας.

*

* *

Τὸ ἐπίπεδο τῆς παραγωγῆς ἀνὰ ἀπασχολούμενο φυσικὸ εἶναι νὰ βρίσκεται σὲ στενὴ θετικὴ συσχέτιση μὲ τὴν ἀνταγωνιστικότητά τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων,

από την οποία, σε τελική ανάλυση, εξαρτάται η οικονομική πρόοδος. Διότι, τότε μόνο καθίσταται δυνατή η ανάπτυξη της οικονομίας, όταν η παραγωγικότητα αυξάνεται σε τέτοιο βαθμό, που να επιτρέπει τη διάθεση των ελληνικών προϊόντων, σε ανταγωνιστική βάση, στην ευρωπαϊκή και, γενικότερα, στη διεθνή αγορά. Διαφορετικά, υπάρχει κίνδυνος γενικής οικονομικής συρρικνώσεως, όποτε και όλες οι προσπάθειες που κατεβλήθησαν για την προώθηση της ονομαστικής συγκλίσεως θα έχουν αποδειχθεί μάταιες και – το σημαντικότερο – μια μοναδική ευκαιρία επιλύσεως του χρονίζοντος αναπτυξιακού προβλήματος της χώρας θα έχει χαθεί.

Η ποσοτική έκφραση της έννοιας της ανταγωνιστικότητας δεν είναι εύχερης, λόγω του σύνθετου χαρακτήρα της. Έν τούτοις, για τις ανάγκες μιας γενικής επισκοπήσεως των σχετικών εξελίξεων κατά την περίοδο που ακολουθήσε την ένταξη της χώρας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, θα μπορούσε να ληφθούν χρήσιμες πληροφορίες από τα δύο μεγέθη του ισοζυγίου των εμπορικών συναλλαγών, που είναι οι εξαγωγές και οι εισαγωγές αγαθών. Και οι μὲν εξαγωγές, που θεωρούνται ότι εκφράζουν το επίπεδο ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων στο πλαίσιο της διεθνούς αγοράς, παρουσίασαν κατά την τριετία 2000-2002 μέση ετήσια αύξηση 5,9%. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι κατά τα δύο τελευταία έτη οι ελληνικές εξαγωγές είχαν απόλυτη κάμψη, με συνέπεια το ποσοστό τους ως προς το ΑΕΠ να μειωθεί από 10% το 2000, σε 8% το 2002. Ίδιαίτερη σημασία έχει το ότι οι ελληνικές εξαγωγές προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένώσεως αυξήθηκαν ολιγότερο (μέσος όρος 1%) από ό,τι στο σύνολο (μέσος όρος 5,9%), που σημαίνει ότι υπήρξε στροφή του εξωτερικού εμπορίου μας προς τρίτες χώρες.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο βαθμός ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων δεν εκφράζεται μόνο με το επίπεδο των εξαγωγών τους, αλλά και με το επίπεδο των εισαγωγών ξένων προϊόντων στην ελληνική αγορά, το οποίο κατά την εξεταζόμενη τριετία παρουσίασε μέση ετήσια αύξηση 7,6%, έναντι αντίστοιχης αύξησης 4,1% του όγκου του ΑΕΠ. Άλλα μια τιμή 1,9 της μέσης εισοδηματικής ελαστικότητας εισαγωγών υποδηλώνει, κατά κάποιον τρόπο, μειωμένη ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της ελληνικής παραγωγής, σε σχέση με τα προϊόντα προελεύσεως εξωτερικού. Από την επισκόπηση αυτή πιθανολογείται ότι υπάρχει τάση εξασθένησεως της σχετικής ανταγωνιστικής θέσεως των ελληνικών προϊόντων όχι μόνο στη διεθνή, αλλά ακόμη και στην εσωτερική αγορά.

Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων όχι μόνο συνε-

τέλεσε στη ματαίωση της απαιτούμενης για την οικονομική ανάπτυξη παραγωγικής επεκτάσεως, αλλά είχε και περαιτέρω επιπτώσεις σε κρίσιμα, για το παρόν και το μέλλον της οικονομίας, μεγέθη, όπως είναι, κυρίως, το επίπεδο απασχολήσεως. Σχετικά με το μέγεθος αυτό πρέπει να παρατηρηθεί ότι ο αριθμός των απασχολουμένων έσημείωσε κατά την περίοδο μεταξύ τέλους του 1998 και τέλους του 2002 στασιμότητα, ή οποία, εκ πρώτης όψεως, δεν φαίνεται να συμβιβάζεται με την κατά 11,9% μείωση του αριθμού των ανέργων. Ωστόσο, αν ληφθεί υπ' όψη και η κατά 8% αύξηση των οικονομικώς μη ενεργών, διαπιστώνεται ότι η μείωση της ανεργίας από 11,1% του εργατικού δυναμικού στο τέλος του 1998 σε 10% στο τέλος του 2002 δεν προήλθε από πλήρωση θέσεων εργασίας, αλλά από μετατροπή ενός σημαντικού αριθμού ανέργων σε οικονομικώς μη ενεργούς, λόγω γηράνσεως κλπ.

Μιά τέτοια τάση συνεπάγεται, προφανώς, χειρότερηση της ήδη δυσμενούς σχέσεως των οικονομικώς μη ενεργών προς τους απασχολούμενους, ή οποία από 1,073, που ήταν στην αρχή, αυξήθηκε σε 1,158 στο τέλος της εξεταζόμενης περιόδου. Δεδομένου δε ότι η υπέρμετρη αυτή διόγκωση του οικονομικώς μη ενεργού πληθυσμού προέρχεται, ως επί το πλείστον από τις μεγάλες ηλικίες, προκύπτει ότι, παρά την παρατηρούμενη ελαφρά μείωση της ανεργίας, ή πίεση της απασχολήσεως από τους οικονομικώς μη ενεργούς έγινε έντονη και, επομένως, το κοινωνικό κόστος των τελευταίων μεγαλύτερο. Ίδιαιτέρως ενδιαφέρει, ως προσδιοριστικός παράγων της παραγωγικότητας της εργασίας, το επίπεδο εκπαιδεύσεως. Χρησιμοποιώντας το ποσοστό των ανέργων στο σύνολο του εργατικού δυναμικού κατά επίπεδο εκπαιδεύσεως, βλέπουμε ότι το σχετικά υψηλό ποσοστό ανεργίας τροφοδοτείται κυρίως από κατόχους απολυτηρίου μέσης εκπαιδεύσεως, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η συμμετοχή των πτυχιούχων πανεπιστημιακών σχολών είναι χαμηλή.

*

* *

Από τή σύντομη αυτή επισκόπηση των πραγματικών μεγεθών της οικονομίας προκύπτει ότι μέχρι τώρα δεν κατέστη δυνατό να γίνει ή δέουσα εκμετάλλευση των ευνοϊκών συνθηκών που δημιουργήθηκαν από την ένταξη στην Ευρωζώνη. Αλλά ούτε και η προϊούσα απελευθέρωση των αγορών, σε διεθνές επίπεδο, φαίνεται να λειτούργησε ενισχυτικώς για την ελληνική οικονομία. Πρόκειται για τή λεγόμενη παγκοσμιοποίηση, ή οποία στην πράξη καλύπτει αφ' ενός το εμπόριο και τις βραχυπρόθεσμες ροές κεφαλαίων και αφ' άλλου τὰ μεταναστευ-

τικά ρεύματα, καθώς και τή μεταφορά και διάχυση τεχνολογίας μεταξύ τῶν παραγωγικῶν καὶ καταναλωτικῶν χωρῶν.

Γενικῶς, τὰ ὀφέλη ἀπὸ τὴν παγκοσμιοποίηση συνίστανται στὸ ὅτι οἱ περιορισμένοι παραγωγικοὶ συντελεστὲς ἀπασχολοῦνται ἀποδοτικότερα, τὰ ὅρια τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς ἐπενδύσεως μετατοπίζονται πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη ἐπιταχύνονται. Ἀλλὰ γιὰ νὰ υπάρξουν τὰ ὀφέλη αὐτά, οἱ ἐπὶ μέρους χῶρες πρέπει νὰ προσαρμοστοῦν καταλλήλως στὶς μεταβαλλόμενες οἰκονομικὲς συνθῆκες, νὰ ἀναπτύξουν μιὰ ἀξιόπιστη χρηματοοικονομικὴ πολιτικὴ, πλαισιωμένη ἀπὸ ἀποτελεσματικούς ἐλεγκτικούς μηχανισμούς, καὶ νὰ διεκδικήσουν, σὲ ἀνταγωνιστικὴ βάση, μέρος ἀπὸ τοὺς διεθνῶς διαθέσιμους παραγωγικούς συντελεστὲς. Πρόκειται, δηλαδή, γιὰ ἕναν εὐρὺ χῶρο, στὸν ὁποῖο, ὅμως, οἱ προϋποθέσεις ἐπιτεύξεως ἀνώτερων ἐπιπέδων ἀναπτύξεως μιᾶς χώρας, ὅπως εἶναι ἡ Ἑλλάς, εἶναι πολὺ δυσκολότερες, σὲ σχέση μὲ ἐκεῖνες πού ὑφίστανται στὴν Εὐρωζώνη.

Ἡ κατάσταση τῆς ἐσωτερικῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ οἱ νέες συνθῆκες πού διαμορφώθηκαν στὸ εὐρωπαϊκὸ καὶ διεθνὲς περιβάλλον, ἐνῶ προσφέρουν εὐκαιρίες γιὰ ταχεία ἀνάπτυξη, ἐν τούτοις σὲ περίπτωση ἀδυναμίας ἐκμεταλλεύσεώς τους, συντελοῦν στὴν ἐμφάνιση καταστάσεων, οἱ ὁποῖες ἐμπεριέχουν τὸ σπέρμα τῆς κρίσεως. Οἱ καταστάσεις αὐτὲς ἀντικατοπτρίζονται στὸ ἐπίπεδο τῆς συσσωρεύσεως πραγματικῶν κεφαλαίου, ἀπὸ τὴν ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, προσδιορίζεται ἡ παραγωγικότητα καί, κατ' ἐπέκταση, ἡ ἀνταγωνιστικότητα τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων. Ἐξετάζοντας τὸ σύνολο τῶν ἀκαθάριστων ἐπενδύσεων πάγιου κεφαλαίου, διαπιστώνουμε ὅτι ὁ μέσος ἐτήσιος ρυθμὸς αὐξήσεως τοῦ ὄγκου τους, ἀπὸ 8% τὴν τετραετία 1996-1999, μειώθηκε σὲ 7,7% τὴν τετραετία 2000-2003, πού σημαίνει ὅτι ἡ συσσώρευση κεφαλαίου πού σημειώθηκε κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ δὲν στάθηκε ἱκανὴ νὰ ἐνισχύσει αἰσθητὰ τὴν ἀνταγωνιστικότητα τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων.

Οἱ δημόσιες ἐπενδύσεις, πού, κατὰ τεκμήριο, συμβάλλουν στὴν ἀπόκτηση τῆς ἀπαιτούμενης ὑποδομῆς γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, αὐξήθηκαν καὶ αὐτὲς μὲ ρυθμὸ πού δὲν ὑπολείπεται σημαντικὰ ἐκείνου τοῦ συνόλου τῶν ἐπενδύσεων. Τὸ 2003 ἀντιστοιχοῦσαν στὸ 15% περίπου τοῦ συνόλου καὶ ἀφοροῦσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, σὲ μεγάλα ἔργα, κυρίως συγκοινωνιακά. Τὰ ἔργα αὐτά εἶναι ὅπως δῆποτε χρήσιμα, ἀλλὰ ἡ ὑποδομὴ πού προσφέρουν ἀσκειῖ μειωτικὲς ἐπιδράσεις στὸ κόστος παραγωγῆς μᾶλλον μακροχρονίως καὶ σὲ περιορισμένη ἔκταση. Ἡ συμπύεση τοῦ κόστους καὶ ἡ ἐνίσχυση τῆς ἀνταγωνιστικότητας θὰ ἦταν πολὺ μεγαλύτερες, ἂν οἱ ἀντίστοιχοι πόροι διετίθεντο ὄχι γιὰ τὴν κατασκευὴ μεγάλων

έργων, αλλά, κυρίως, για τη μαζική εισαγωγή στην παραγωγική διαδικασία της χρήσεως των νέων τεχνολογιών προς ταχεία αύξηση της παραγωγικότητας. Τήν τακτική αυτή ακολούθησαν κατά τα τελευταία έτη όρισμένες από τις χώρες που εντάχθηκαν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και, κατ' έσοχόν, Ίρλανδία, με πολύ έντυπωσιακά αποτελέσματα.

Στό σημείο αυτό είναι σκόπιμο να εξετασθούν οι δυσμενείς συνθήκες υπό τις οποίες προέκυψε ή ανεπάρκεια των ιδιωτικών επενδύσεων. Και ως προς μὲν τις καθαρώς ελληνικές επενδύσεις, οι δυνατότητες αναλήψεως νέων είναι, εκ των πραγμάτων, πολύ περιορισμένες. Ός βασικός λόγος θα μπορούσε να αναφερθεί η αδυναμία προσβάσεως στη δεξαμενή της εθνικής αποταμιεύσεως, λόγω των γνωστών χρηματιστηριακών εξελίξεων. Οι επιχειρήσεις που κατορθώνουν να επιβιώσουν και διαθέτουν ίδια ή δανειακά κεφάλαια, προτιμούν να τα κατευθύνουν όχι σέ επεκτάσεις των ύφισταμένων ή στην ίδρυση νέων μονάδων στον έλλαδικό χώρο, αλλά σέ επενδύσεις στο έξωτερικό και, κυρίως, στις βαλκανικές χώρες, όπου, εκτός του χαμηλού κόστους εργασίας, απολαμβάνουν ποικίλων διευκολύνσεων. Μιά τέτοια διέξοδος, παρά τους κινδύνους στους οποίους είναι εκτεθειμένη, όπωςδήποτε περιορίζει την επενδυτική δραστηριότητα των ελληνικών φορέων στον έλλαδικό χώρο.

Πρέπει να αναγνωρισθεί ότι βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της αναπτυξιακής πορείας της οικονομίας αποτελούν οι ξένες επενδύσεις. Σύμφωνα με όρισμένες εκτιμήσεις που περιέχονται σέ σχετική Έκθεση του Όργανισμού Ένωμένων Έθνών, τα ξένα κεφάλαια, που εισήχθησαν στην Ελλάδα το 2002 για άμεσες επενδύσεις, ήταν μόλις 50 εκατομμύρια δολάρια, ποσόν που είναι το μικρότερο μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Σημειωτέον ότι από τις ολιγότερο ανεπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένώσεως, ή Πορτογαλία είχε 4,3, ή Ίρλανδία 19,3 και ή Ισπανία 21,2 δισεκατομμύρια δολάρια. Αλλά και στο σύνολο των 150 χωρών που χρησιμοποιούνται στην Έκθεση αυτή, ή Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των 30 χωρών με τις χειρότερες επιδόσεις. Η κατάσταση στην Ελλάδα, από πλευράς άμεσων ξένων επενδύσεων, ήταν καλύτερη στο παρελθόν, αφού κατά την πενταετία 1997-2001 το μέσο έτήσιο μέγεθός τους ήταν 864 εκατομμύρια δολάρια.

Υπάρχει, δηλαδή, τάση μηδενισμού των εισροών ξένου κεφαλαίου για άμεσες επενδύσεις στη χώρα μας, ή οποία, αν συνεχισθεί, είναι βέβαιο ότι θα απομακρύνει κάθε δυνατότητα εκσυγχρονισμού της οικονομίας. Πρέπει δέ να ληφθεί υπ' όψη ότι οι διεθνείς συνθήκες βοηθούν στη συντήρηση της τάσεως αυτής, δεδομένου ότι, μεταξύ άλλων, οι δέκα χώρες της διευρύνσεως αποτελούν σοβαρούς

πόλους προσελκύσεως τῶν διαθέσιμων ξένων κεφαλαίων στὴν Εὐρώπη. Ἐπομένως, ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία ἀντιμετωπίζει ἓνα μείζον πρόβλημα «ἐπενδυτικοῦ κενοῦ», τὸ ὁποῖο ὄχι μόνον παρεμποδίζει τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξή της, ἀλλὰ καὶ ἐγκυμονεῖ κίνδυνο συρρικνώσεως τῆς ἀπασχολήσεως καὶ αὐξήσεως τῆς ἡδὴ διογκωμένης ἀνεργίας.

*

* *

Ἡ κρισιμότητα τῆς νέας φάσεως, στὴν ὁποία εἰσηλθε ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία μετὰ τὴν ἔνταξή της στὴν Εὐρωζώνη στὶς ἀρχές τοῦ 2001, ἀπορρέει, προφανῶς, ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἄμεσης καὶ ἀποτελεσματικῆς ἀντιμετωπίσεως ὀρισμένων διαρθρωτικῶν προβλημάτων, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ προώθηση τοῦ ἀναπτυξιακοῦ σκοποῦ σὲ μόνιμη βάση, ἀλλὰ καὶ στὴν περιφερειακὴ του διάσταση. Ὅπως, ὅμως, καὶ σὲ ἄλλη εὐκαιρία ἐτόνισα, τέτοιες προσπάθειες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ τελεσφορήσουν, ἂν γίνονταν μὲ ἀποσπασματικὰ μέτρα, ἀσύνδετα μεταξὺ τους. Λόγω τῆς σοβαρότητας, ἀλλὰ καὶ τῆς πολυπλοκότητας τοῦ ἐγχειρήματος, ἐπιβάλλεται νὰ καταρτισθεῖ ἓνα Πρόγραμμα Ἀναπτύξεως τετραετοῦς διάρκειας – ὅση, δηλαδή, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, εἶναι ἡ διάρκεια τῆς βουλευτικῆς περιόδου – τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν σκόπιμο νὰ ἐνταχθεῖ σὲ ἓνα χρονικὸ ὀρίζοντα τουλάχιστον δέκα ἐτῶν. Στὸ πρόγραμμα θὰ ἐνσωματώνεται ὀλόκληρη ἡ στρατηγικὴ πού πρέπει νὰ ἐφαρμοσθεῖ γιὰ τὴ μετάβαση σὲ φάση ἀναπτύξεως καί, ἀκολούθως, γιὰ τὴ σύνδεση τῆς τελευταίας μὲ τὴν κατάσταση πού θὰ διαμορφωθεῖ μελλοντικῶς, ὅταν θὰ ἔχει σταματήσει ἡ εἰσροὴ στὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία κοινοτικῶν ἐνισχύσεων.

Ἰδιαιτέρη σημασία ἔχει ἡ συγκρότηση τοῦ Προγράμματος, διότι ἀκόμη καὶ τὰ Προγράμματα Συγκλίσεως, καθὼς καὶ τὰ Προγράμματα Σταθερότητας καὶ Ἀναπτύξεως, πού καταρτίστηκαν μέχρι τώρα στὴ χώρα μας, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χώρες, στὰ πλαίσια τῆς Πολυμεροῦς Ἐποπτείας, μπορεῖ νὰ ἀποτελοῦσαν ἔκφραση οἰκονομικῆς πολιτικῆς πρὸς τὴ σωστὴ κατεύθυνση, στὴν πραγματικότητα, ὅμως, ἐπρόκειτο γιὰ ἀπλὲς παραθέσεις στόχων καὶ μέτρων, χωρὶς ἐσωτερικὴ συνοχὴ καὶ ἐπαρκῆ ἀναλυτικὴ θεμελίωση. Τὸ προτεινόμενο Πρόγραμμα Ἀναπτύξεως πρέπει νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τέτοιες ἀδυναμίες, πράγμα πού θὰ μπορούσε νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἂν ἡ κατάρτισή του ἀνετίθετο στὸ Κέντρο Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, τὸ ὁποῖο καὶ κατάλληλο ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ, ἀλλὰ καὶ σχετικὴ παράδοση ἔχει. Ἐπίσης, θὰ ἦταν ἀναγκαῖο, προκειμένου νὰ ὑποβοηθηθεῖ ἡ σωστὴ ἐφαρμογὴ τοῦ Προγράμματος αὐτοῦ, νὰ καθιερωθεῖ νομοθετικῶς καὶ εἰδικὸς κοινοβουλευτικὸς ἔλεγχος σὲ ἐξα-

μηνιαία βάση. Με τον τρόπο αυτό θα επισημαίνονται έγκαιρα τυχόν αποκλίσεις και θα λαμβάνονται τα κατάλληλα διαρθρωτικά μέτρα, ώστε να διασφαλισθεί, σε όσο γίνεται μεγαλύτερο βαθμό, η πραγματοποίηση των στόχων του μέσα στην προκαθορισθείσα περίοδο.

Η ύπαρξη ενός τέτοιου προγράμματος και, ιδίως, η καθιέρωση έγγυήσεων για την εφαρμογή του, θα συμβάλουν στην εξουδετέρωση των αρνητικών προσδοκιών, που φαίνεται να διακατέχουν σήμερα τους επιχειρηματικούς φορείς. Θα αρχίσει, έτσι, να δημιουργείται κλίμα αισιοδοξίας, που είναι απαραίτητο για κάθε αναπτυξιακή προσπάθεια.

Βασική προϋπόθεση, βέβαια, για την κατάρτιση ενός συνεπούς και ανταποκρινόμενου στα πράγματα Προγράμματος Αναπτύξεως, είναι η ύπαρξη κατάλληλου στατιστικού συστήματος. Όπως, όμως, είχα την ευκαιρία να επισημάνω σε σχετική ανακοίνωσή μου στην Ακαδημία Αθηνών, οι στατιστικές πληροφορίες που παρέχει η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία παρουσιάζουν σοβαρές αδυναμίες. Για να αρθούν οι αδυναμίες αυτές, πρέπει, μέσα σε νέα θεσμικά και οργανωτικά πλαίσια, να επιδιωχθεί η πραγματοποίηση όρισμένων στόχων, που αφορούν τόσο στην έκταση καλύψεως όσο και στην ποιότητα του στατιστικού υλικού.

*

* *

Η στρατηγική του προτεινόμενου Προγράμματος θα αποβλέπει στην πραγματοποίηση τριών βασικών στόχων, που είναι η σταθεροποίηση, η ανάπτυξη και η κοινωνική συνοχή. Η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού έχει, προφανώς, θεμελιώδη σημασία όχι μόνο διότι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η νομισματική σταθερότητα αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την επίτευξη του αναπτυξιακού στόχου, αλλά και διότι – προς το παρόν τουλάχιστον – επιβάλλεται από την Οικονομική και Νομισματική Ένωση και, συγκεκριμένα, από το Σύμφωνο Σταθερότητας, το οποίο μάλιστα προβλέπει στενή παρακολούθηση, ακόμη δέ και σοβαρές οικονομικές ποινές για τις χώρες που δεν θα τηρήσουν τις αρχές του. Βέβαια, τή γενική ευθύνη της νομισματικής πολιτικής έχει πλέον η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Υπάρχουν, όμως, εθνικές πολιτικές, όπως είναι, κυρίως, η δημοσιονομική, μέσω των οποίων παρέχονται εύρεα περιθώρια επηρεασμού της μακροοικονομικής ισορροπίας.

Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να επιδιωχθεί η εξυγίανση της δημοσιονομικής διαχείρισεως με τη δραστική μείωση των κρατικών δαπανών (ως ποσοστού του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος) και την εκλογίκευση του φορολογικού συ-

στήματος, τὸ ὁποῖο, ἔτσι, θὰ παύσει νὰ ἀποτελεῖ παράγοντα ἀνισοκατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος καὶ ἀποθαρρύνσεως τῆς ἀναλήψεως παραγωγικῶν δραστηριοτήτων. Ἡ μείωση τῶν δημοσιονομικῶν ἔλλειμμάτων θὰ ἀποδυναμώσει τὸν μηχανισμό πού τροφοδοτεῖ τὸ δημόσιο χρέος, τὸ ὁποῖο, ὅπως σωστά ἔχει ὑποστηριχθεῖ, ἀποτελεῖ μεγάλη ἀπειλή γιὰ τὴ σταθερότητα τῆς οἰκονομίας.

Παραλλήλως μὲ τὴν κατοχύρωση τοῦ στόχου τῆς σταθεροποίησης, πρέπει νὰ ἐπιδιωχθεῖ ἡ τόνωση τῶν ἐπενδύσεων καὶ ἡ ἐνίσχυση τῆς ἀνταγωνιστικότητας τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων, γιὰ τὴν ὁποία εἶναι ἀναγκαῖα μιὰ – ὅπως προσφυῶς χαρακτηρίσθηκε – «ἐπανάσταση ποιότητας». Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, οἱ προσπάθειες ὀφείλουν νὰ ἐπικεντρωθοῦν πλέον στὴν αὔξηση τοῦ ἐπενδυτικοῦ ἐνδιαφέροντος μέσα σὲ σχετικά σύντομο χρονικὸ διάστημα. Πρωτίστως, πρέπει ἡ χρησιμότητα καὶ ἀναγκαιότητα τῶν ξένων ἐπενδύσεων νὰ τύχουν ἀποδοχῆς καὶ ἀναγνωρίσεως ἀπὸ τίς διάφορες κοινωνικὲς δυνάμεις, ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν μεταξύ τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν οἱ προϋποθέσεις συνεργασίας, πού ἀπαιτοῦνται σὲ κάθε ἐπενδυτικὸ ἐγχείρημα. Διότι δὲν πρέπει νὰ διαφεύγει ὅτι, κατὰ τὴν τελευταία τριακονταετία, κατεβλήθησαν στὴ χώρα μας, ἀπὸ διάφορες πλευρές, συνεχεῖς καὶ συστηματικὲς προσπάθειες ἐναντιώσεως σὲ κάθε ἐπιχειρηματικὴ ὁράση.

Εἶναι, ἐπίσης, ἀνάγκη νὰ ἐξαντληθοῦν ὅλες οἱ δυνατότητες γιὰ βραχυχρόνιο ἐπηρεασμὸ τῆς προσφορᾶς ξένων ἐπενδύσεων μὲ τὴ λήψη τῶν γνωστῶν παραδοσιακῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα συνίστανται, ἀφ' ἑνὸς στὴν καθιέρωση κινήτρων καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴν ἄρση τῶν ἀντικινήτρων πού ὑπάρχουν στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία. Καὶ ὡς πρὸς τὰ κίνητρα, πρόκειται, κυρίως, γιὰ διάφορες φορολογικὲς, διοικητικὲς, πιστωτικὲς καὶ ἄλλες διευκολύνσεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες θὰ προκύψει, τελικὰ, τεχνητὴ ἐνίσχυση τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἐπενδεδυμένου κεφαλαίου. Εἰδικῶς γιὰ τὸ φορολογικὸ καθεστῶς ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἡ καθιέρωση ἐνὸς σταθεροῦ φορολογικοῦ συστήματος, μὲ χρονικὸ ὀρίζοντα τουλάχιστον εἰκοσαετίας. Ὡς πρὸς τὰ ἀντικίνητρα, ἔχουν ἤδη καταβληθεῖ κάποιες προσπάθειες ἐντοπίσεώς τους, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν καί, κυρίως, νὰ ἐπιδιωχθεῖ ἡ ἄρση τους στὴν πράξη.

Σὲ μιὰ πῶ μακροχρόνια προοπτικὴ, ἡ πολιτικὴ προσελκύσεως ξένων ἄμεσων ἐπενδύσεων πρέπει νὰ ἀποβλέπει στὴ βελτίωση τῆς ποιότητας τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ μὲ τὴν ἐκπαίδευσή του στὶς νέες τεχνολογίες καὶ τὴν πληροφορικὴ. Ἡ προϋπόθεση αὐτὴ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ἐπενδύσεων παραγωγῆς προϊόντων ὑψηλῆς προστιθέμενης ἀξίας, πρὸς τίς ὁποῖες καὶ μόνο πρέπει ἐφεξῆς νὰ προσανατολιζέται ἡ χώρα μας. Διαφορετικά, ἂν, δηλαδή, ἐξακολουθήσει νὰ

διαθέτει εργασία του παραδοσιακού τύπου, πρέπει να αναμένεται ότι, χωρίς την εισροή ξένων κεφαλαίων, θα ένταθει ή ήδη εκδηλωθείσα τάση μεταφοράς βιομηχανικών μονάδων εντάσεως εργασίας σε χώρες χαμηλού εργατικού κόστους, με συνέπεια την αύξηση της ανεργίας στη χώρα μας.

Γενικότερα, όμως, για να τεθεί σε κίνηση ο αναπτυξιακός μηχανισμός πρέπει να αρθρουν οι διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας, διότι μόνο με τον τρόπο αυτό μπορεί να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά το πρόβλημα της ανεργίας, αφού οι δυνατότητες άμεσης παρεμβάσεως έχουν, υπό τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί, παντελώς εκλείψει. Τα ζητήματα που χρήζουν αντιμετώπισεως, με ριζοσπαστικό πνεύμα, ώστε να γίνουν οι αναγκαίες προσαρμογές στις απαιτήσεις της διεθνούς αγοράς, είναι τα ακόλουθα:

Πρώτον, η βελτίωση της εκπαιδεύσεως σε όλες τις βαθμίδες της κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η παρεχόμενη καλλιέργεια να ενισχύει την παραγωγικότητα των απασχολούμενων και να διευκολύνει την κινητικότητά τους, σε περίπτωση μεταβολής της ζητήσεως εργασίας. Πέραν των όσων αναφέρθηκαν σχετικά με την ενίσχυση των επενδύσεων, ειδικά η ανάγκη προωθήσεως της επαγγελματικής κατάρτισεως καθίσταται ακόμη πιο επιτακτική για την ομαλή απορρόφηση της αύξησεως της προσφοράς εργασίας που αναμένεται να προέλθει από τη μαζική μετακίνηση αγροτικού πληθυσμού προς τις αστικές περιοχές, καθώς και από τη συρρίκνωση του ευρύτερου δημόσιου τομέα.

Δεύτερον, ο εκσυγχρονισμός και η εκ βάθρων αναδιοργάνωση της δημόσιας διοικήσεως, καθώς και η αποκρατικοποίηση εις βάθος, πολύ πέραν των ορίων που έχουν μέχρι τώρα τεθεί, ώστε να μπορέσει το κράτος να παίξει στη νέα εποχή ένα ουσιαστικό ρόλο. Ο ρόλος αυτός συνίσταται όχι στη συμμετοχή στην παραγωγή αγαθών, από την οποία πρέπει το ταχύτερο να απομακρυνθεί, διότι εξ ολοκλήρου ανήκει στον ιδιωτικό τομέα, αλλά, κατά κύριο λόγο, στην άσκηση επιτελικών και ελεγκτικών αρμοδιοτήτων.

Τρίτον, η ταχεία προώθηση της εισαγωγής της νέας τεχνολογίας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, κυρίως με την άρση των εμποδίων που υπάρχουν. Μια τέτοια προσπάθεια πρέπει να συνδυασθεί με τη διάθεση αυξημένης δαπάνης για έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη (μεγαλύτερη του 3% του ΑΕΠ), δεδομένου ότι το 2001 η δαπάνη αυτή ήταν στην Ελλάδα 0,90%, έναντι 4,27% στη Σουηδία και 2% του ΑΕΠ στο σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχει, όμως, διαπιστωθεί ότι μια αύξηση της δαπάνης αυτής δεν θα είναι αποτελεσματική αν δεν συνοδευθεί από τη δημιουργία σειράς συν-

θηκῶν, πού ἀφοροῦν, κυρίως, στή βελτίωση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, στήν ὁποία ἀναφέρθηκα προηγουμένως.

Τέταρτον, ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἀγορῶν καί ἰδίως τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας πρὸς ἐδραίωση στίς ἀγορές αὐτές συνθηκῶν ἀνταγωνισμοῦ, σύμφωνα μὲ τίς σχετικές κοινοτικές ὁδηγίες.

Πέμπτον, ἡ θεμελίωση τοῦ ἀσφαλίστικοῦ συστήματος σὲ νέες βάσεις, πού νὰ ἐξασφαλίζουν τὴ βιωσιμότητά του.

Γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν δύο βασικῶν στόχων τῆς σταθεροποιήσεως καί τῆς ἀναπτύξεως ἀπαιτεῖται μιὰ σειρά θυσιῶν καί, πάντως, ἓνα πλήθος ἀλλαγῶν καί ἀνακατατάξεων σὲ μακροχρονίως παγιωμένες καταστάσεις. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ πραγματοποίηση τῶν στόχων αὐτῶν προϋποθέτει τὴν κοινωνικὴ ἀποδοχὴ τῶν μεταβολῶν πού θὰ ἐπέλθουν καί τῶν νέων καταστάσεων στίς ὁποῖες θὰ ὁδηγήσει ἡ ἐφαρμοστέα στρατηγική. Ἐνα οὐσιῶδες θέμα πού πρέπει νὰ τύχει κατάλληλης ρυθμίσεως ἀναφέρεται στὸν προσδιορισμὸ τῆς κατανομῆς τῶν θυσιῶν, σὲ ἀντιπαράβολή πρὸς τὴν κατανομή τοῦ ὀφέλους πού θὰ προκύψει, τελικά, ἀπὸ τὴν ἀναπτυξιακὴ διαδικασία, δεδομένου μάλιστα ὅτι μέχρι τώρα ὑπῆρξε, σύμφωνα μὲ τίς διαθέσιμες ἐνδείξεις, ἔντονη ἀναντιστοιχία.

Σοβαρὸ πρόβλημα ὑπάρχει γιὰ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ πληθυσμοῦ πού γιὰ λόγους εἰδικούς ἢ γενικότερους – σχετικούς μὲ τὴν πολιτικὴ λιτότητας πού ἐφαρμόσθηκε κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία – ἔχει ὑποστῆ πιέσεις, πού ἔχουν συντελέσει, σύμφωνα μὲ σχετικὲς μελέτες, σὲ ἔνταση τῆς ἀνισοκατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Ἐπειδὴ, ὅμως, τὰ δημοσιονομικὰ περιθώρια θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ εἶναι πολὺ στενά, πρέπει οἱ κάθε εἶδους χορηγήσεις καί ἐπιδοτήσεις, καθὼς καί μέρος τῆς εἰσοδηματικῆς πολιτικῆς νὰ ἐνταχθοῦν σὲ ἓνα ἐνιαῖο σύστημα κοινωνικῆς ἀρωγῆς, πού νὰ ἐξασφαλίζει τὴν κάλυψη τῶν βασικῶν ἀναγκῶν ἀποκλειστικά καί μόνο προσώπων, χαμηλῶν εἰσοδηματικῶν τάξεων. Πρόκειται γιὰ τὴν καθιέρωση μιᾶς νέας κοινωνικῆς πολιτικῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἐπέκταση, πέραν τῶν ὁρίων αὐτῶν, θὰ ἐξαρτᾶται ἐφεξῆς ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τῆς ἀναπτυξιακῆς προσπάθειας.

*

* *

Δὲν θὰ ἐπιχειρηθεῖ ἐδῶ λεπτομερειακὴ καταγραφή τῶν ἐνδιάμεσων στόχων καί τῶν ἀντίστοιχων μέτρων πολιτικῆς, πολὺ δὲ περισσότερο ἐξαντλητικὴ ἀνάλυση τῆς προβλεπόμενης ἐξελίξεως τῶν ἐπὶ μέρους κλάδων τῆς οἰκονομίας. Αὐτὰ θὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο ἔρευνας, στὸ πλαίσιο τῆς καταρτίσεως τοῦ προτεινόμενου προγράμματος ἀναπτύξεως. Ἐν τούτοις, ὀρισμένοι τομεῖς τῆς οἰκονομίας

(πρόκειται για τὸν ἀγροτικό καὶ τὸν τουριστικό), πού παίζουν σημαίνοντα ρόλο στὴν ἀναπτυξιακὴ διαδικασία, παρουσιάζουν εἰδικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα χρῆζονται κατάλληλης ἀντιμετωπίσεως. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, κατὰ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πού τέθηκε προηγουμένως, θὰ γίνῃ σύντομη ἀναφορὰ στοὺς τομεῖς αὐτούς, προκειμένου νὰ χαραχθοῦν οἱ γενικὲς κατευθύνσεις πρὸς τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ στραφεῖ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξή τους.

Ἐν πρώτοις, οἱ συνθήκες πού ἐπικρατοῦν στὸν ἀγροτικό τομέα καθιστοῦν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη ἄμεσης ἐφαρμογῆς μιᾶς πολιτικῆς πού νὰ προσανατολίζει σταθερὰ τοὺς Ἑλληνας ἀγρότες στὴν καλλιέργεια ἀνταγωνιστικῶν προϊόντων (μὲ προτεραιότητα στὰ βιολογικὰ καὶ Ὀνομασίας Προελεύσεως προϊόντα) καὶ νὰ παρέχει τὴ δυνατότητα ἀπασχολήσεως (μὲ κατάλληλα προγράμματα ἐπαγγελματικῆς κατάρτισεως) στὸ πλεονάζον ἐργατικὸ δυναμικό, εἴτε αὐτὸ πρόκειται νὰ παραμείνῃ στὴν περιφέρεια εἴτε νὰ μετακινηθεῖ ἀπὸ τὶς ἀγροτικὲς στὶς ἀστικές περιοχὲς τῆς χώρας. Γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν αὐτῶν πρέπει οἱ ἀγροτικὲς ἐκμεταλλεύσεις, οἱ διάφοροι μηχανισμοί, καθὼς καὶ οἱ συνεταιρισμοὶ νὰ προσαρμοσθοῦν στὶς νέες συνθήκες.

Ὁυσίωδη σημασία, γιὰ τὴν πορεία τοῦ ἀγροτικοῦ τομέα, ἔχει ἡ θέση πού θὰ λάβει, ἔναντι τῶν μεσογειακῶν προϊόντων, ἡ νέα Κοινὴ Ἀγροτικὴ Πολιτικὴ. Οἱ κατευθύνσεις πρὸς τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ στραφοῦν οἱ προσπάθειες κατὰ τὶς σχετικὲς διαπραγματεύσεις εἶναι ἡ δημοσιονομικὴ οὐδετερότητα τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, ἡ ἀποσύνδεση τῆς στηρίξεώς τους ἀπὸ τὴν παραγωγή καὶ ὁ καθορισμὸς ἐπαρκῶς μεταβατικῆς περιόδου. Πάντως, ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς αὐτῆς θὰ ἀσκήσῃ ἡ διεύρυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἡ καλλιεργήσιμη γῆ τῶν 15 χωρῶν θὰ αὐξηθεῖ περίπου κατὰ 55%. Προφανῶς, ἡ διεύρυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως θὰ ἀπαιτήσῃ ἐπέκταση τοῦ μηχανισμοῦ στηρίξεως τῶν τιμῶν τῆς Κοινῆς Ἀγροτικῆς Πολιτικῆς καὶ στὰ νέα μέλη, μὲ ὅ,τι αὐτὸ μπορεῖ νὰ σημαίνει γιὰ τὶς ἐπιδοτήσεις τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων τῶν σημερινῶν κρατῶν-μελῶν.

Ὡς πρὸς τὸν τουρισμό, δεδομένης τῆς χαμηλῆς συναλλαγματικῆς καὶ εἰσοδηματικῆς ἀποδόσεώς του, ἡ ἀνάγκη ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομίας σὲ ἀνταγωνιστικὴ βάση ἐπιβάλλει τὴν ἀντιμετώπισή του ὡς αὐτοτελοῦς καὶ δυναμικοῦ τομέα. Γιὰ νὰ προωθηθεῖ ἀποτελεσματικὰ ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξη πρέπει ἡ προσέλκυση ξένων τουριστῶν νὰ στηριχθεῖ σὲ στέρεες βάσεις, ὥστε καὶ τὸ εἰσοδηματικὸ ὄφελος νὰ εἶναι σημαντικό, ἀλλὰ καὶ ἡ μακροχρόνια πορεία τοῦ τομέα νὰ διασφαλισθεῖ. Ἡ ἐμμονὴ στὸν μαζικὸ τουρισμὸ δὲν περιορίζει ἀπλῶς τὶς δυνατό-

τητες βελτιώσεως, αλλά λόγω τῆς ἐπιβαρύνσεως τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἄλλων παραγόντων, καθιστᾶ ἀτελέσφορη καὶ κάθε προσπάθεια ποιοτικῆς ἀναβαθμίσεως τῶν παρεχόμενων ὑπηρεσιῶν. Ἐκεῖ πού ἔχουν φθάσει τὰ πράγματα, ἡ διέξοδος στοῦ πρόβλημα τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν κατάλληλη ἀξιοποίηση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς.

Τὸ θέμα τῆς ἀξιοποιήσεως τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς — ἡ ὁποία ἔχει τὶς ρίζες της ὄχι μόνο στοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀλλὰ καὶ σὲ μεταγενέστερες περιόδους τῆς μακραίωνης ἑλληνικῆς ἱστορίας — εἶναι καιρὸς νὰ τεθεῖ σὲ τελείως διαφορετικὴ βάση. Ὁ ἑλληνικὸς χώρος εἶναι ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους στὸν κόσμον πού διαθέτει τόσο πολύτιμα μνημεῖα ἱστορίας, λόγου καὶ τέχνης, τὰ ὁποῖα προσφέρονται στὴν ἀνθρωπότητα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ διαθέσιμα κείμενα, πρὸς μελέτη, ἀλλὰ καὶ πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση. Εἶναι, ἐπομένως, φανερὸ ὅτι ἡ χώρα μας μὲ ἓνα τέτοιο πλοῦτον διαθέτει ἓνα σοβαρότατον συγκριτικὸ πλεονέκτημα, τὸ ὁποῖο ὅμως, μέχρι τώρα, ἔχει παραμείνει ἀνεκμετάλλευτον.

Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀξιοποίηση τοῦ πλοῦτου αὐτοῦ πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν ὅλες οἱ προϋποθέσεις, ἀπὸ πλευρᾶς προσφορᾶς παραγωγικῶν συντελεστῶν, ὥστε νὰ ὑπάρξει παραγωγή τέτοιων προϊόντων πού νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀπορροφηθοῦν στὴ διεθνῆ ἀγορὰ σὲ ἱκανοποιητικὰς τιμές. Ἡ παραγωγή ἑνὸς πλέγματος πολιτιστικῶν ὑπηρεσιῶν, σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω γενικὲς προδιαγραφές, προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀπαιτούμενων μέσων, ἰδίως σὲ ὑλικὸ κεφάλαιο. Εἶναι, λοιπόν, ἀναγκαῖα ἡ κατάρτιση ἑνὸς ἐκτεταμένου ἐπενδυτικοῦ προγράμματος πού θὰ περιλαμβάνει τὰ παντὸς εἶδους ἔργα, τὰ ὁποῖα θὰ χρειασθοῦν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό. Σημειωτέον ὅτι ἡ χρηματοδότηση ἑνὸς τέτοιου, καλὰ ἐπεξεργασμένου, ἐπενδυτικοῦ προγράμματος εἶναι δυνατὸ νὰ καλυφθεῖ, κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος, ἀπὸ κοινοτικὸς πόρους. Φυσικά, οἱ ἐπενδύσεις πού ἀφοροῦν κυρίως σὲ ἔργα ἀμέσως σχετιζόμενα μὲ τὴν παραγωγή πολιτιστικῶν ὑπηρεσιῶν ἀναμένεται νὰ χρηματοδοτηθοῦν ἀπὸ ἰδιωτικὸς φορεῖς.

*

* *

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς μέχρι τώρα ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας προκύπτει ὅτι, μολονότι παρήλθε τριετία ἀπὸ τὴν ἔνταξή της στὴν Εὐρωζώνη — μὲ τὴν ὁποία καὶ ὀλοκληρώθηκε ἡ διαδικασία πλήρους ἐνσωματώσεως στὴν εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια — ἐν τούτοις δὲν παγιώθηκε ἡ μακροοικονομικὴ ἰσορροπία σὲ βαθμὸ πού νὰ ἐξασφαλίζονται οἱ ἀπαιτούμενες συνθηκῆς σταθερότητας καὶ — τὸ σημαντικότερον — δὲν ἀντιμετωπίσθησαν ἐπαρκῶς οἱ διαρθρωτικὲς ἀδυναμίες, γιὰ

τις όποιες έπρεπε να είχαν ληφθεί μέτρα πρό πολλού. Άποτέλεσμα αυτής της καταστάσεως ήταν να διατηρηθούν – ή και να ένταθούν – οι δυσλειτουργίες και άρρυθμίες που υπήρχαν στο σύστημα, ως εκ των οποίων κατέστη σχεδόν αδύνατη ή έκμετάλλευση όλων εκείνων των πλεονεκτημάτων και διευκολύνσεων που παρέχουν ή ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην Εύρωζώνη, αλλά και ο περιορισμός των διεθνών οικονομικών φραγμών, λόγω της παγκοσμιοποίησης.

Στό σημείο αυτό πρέπει να παρατηρηθεί ότι κατά την περίοδο που εξετάζουμε τὸ ενδιαφέρον της οικονομικής πολιτικής επικεντρώθηκε στην όνομαστική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας προς την Εύρωπαϊκή, εν όψει της επιδιωκόμενης ένταξέως της στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Όμως, ο στόχος αυτός δεν ήταν, προφανώς, τελικός, αλλά ενδιάμεσος, που σημαίνει ότι ή πραγματοποίησή του μπορεί να αποτελούσε συνθήκη αναγκαία, όχι και ικανή της ανάπτυξης. Η θέση ότι ή επίτευξη της πραγματικής συγκλίσεως δεν ήταν δυνατή, ένοσω δεν είχε παγιωθεί ή όνομαστική σύγκλιση, δεν εύσταθεί. Αντιθέτως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τὰ μέτρα για όνομαστική σύγκλιση, αν συνδυάζονταν με μέτρα για πραγματική σύγκλιση, θα ήταν, ίσως, αποτελεσματικότερα. Πάντως, ή τριετής καθυστέρηση στην άσκηση της αναγκαίας πολιτικής δεν επέτρεψε την τόνωση της αναπτυξιακής διαδικασίας, δεν αποκλείεται δὲ να ήταν – έως ένα βαθμό – πρόξενος της αναζωπυρώσεως του πληθωρισμού.

Ο αύξητικός ρυθμός του εγχώριου προϊόντος στην, μετά την ένταξη της Ελλάδος στην Εύρωζώνη, περίοδο μπορεί να χαρακτηριστεί σημαντικός, αν συγκριθεί με εκείνον των προηγούμενων ετών, αλλά και ανεπαρκής αν κριθεί με βάση τις πολύ περιορισμένες επιδράσεις που άσκησε στο επίπεδο της άπασχολήσεως και της ανεργίας. Άνεξαρτήτως όποιασδήποτε κρίσεως για τὸ μέγεθος του αύξητικού αυτού ρυθμού, πρωταρχική σημασία για την αξιολόγησή του έχει τὸ ότι προήλθε, κυρίως, από την εκτέλεση έργων, που βελτίωσαν την οικονομική υποδομή, αλλά δεν συνέβαλαν στην αύξηση της παραγωγικότητας και την αισθητή ένισχυση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων.

Άν, παρά την ύπαρξη των έξωγενών αυτών θετικών επιδράσεων, υπάρχουν σήμερα τόσο σοβαρά προβλήματα στην οικονομία, αντιλαμβάνεται κανείς πώς αναμένεται να διαμορφωθεί ή κατάσταση της μετά τὸ κρίσιμο έτος 2004, κατά τὸ όποιο θα παύσουν να εκτελούνται τὰ έργα που έχουν σχέση με τους Όλυμπιακούς Άγώνες και θα ληφθούν κρίσιμες αποφάσεις για περιορισμό των διαφόρων κοινοτικών ένισχύσεων. Μια τέτοια προοπτική, καθώς και ή όξύτητα των προβλημάτων που ήδη υπάρχουν, επιβάλλουν την άμεση ανάληψη προσ-

παθειών για την κατάρτιση και, στη συνέχεια, εκτέλεση ενός κατάλληλου Προγράμματος Αναπτύξεως, στο οποίο θα ενσωματώνονται ή επιλεγείσα στρατηγική και τα μέτρα που απαιτείται να ληφθούν για την εφαρμογή της, στο πλαίσιο της προωθούμενης ευρωπαϊκής ολοκληρώσεως και της εντεινόμενης παγκοσμιοποίησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Council of the European Union – General Secretariat, “Broad economic policy guidelines for the period 2003-2005”, June 2003.
2. Δρακάτος Κ., «Δυνατότητες χρησιμοποίησεως της πολιτιστικής κληρονομιάς για την αναδιάρθρωση της οικονομίας», Όμιλία στην Έκτακτη Συνεδρία της Ακαδημίας Αθηνών, ΠΑΑ 74 (1999), Β΄ Τεύχος, σελ. 148.
3. Δρακάτος Κ., «Η πορεία της ελληνικής οικονομίας: Παρελθόν και νέοι προσανατολισμοί», Όμιλία στην Έκτακτη Συνεδρία της Ακαδημίας Αθηνών, ΠΑΑ 74 (1999), Β΄ Τεύχος, σελ. 556.
4. Δρακάτος Κ., «Η στατιστική κάλυψη της οικονομίας: Αξιολόγηση και προτάσεις βελτιώσεως», Όμιλία στην Έκτακτη Συνεδρία της Ακαδημίας Αθηνών, ΠΑΑ 77 (2002), Β΄ Τεύχος, σελ. 255.
5. Δρακάτος Κ., «Ο μεγάλος κύκλος της ελληνικής οικονομίας (1945-1995)», Έκδόσεις Παπαζήση, 1997.
6. Δρακάτος Κ., «Ο στόχος της αναδιρθώσεως», Έκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004.
7. Κορρές Γ. και Χιόνης Δ., «Ελληνική οικονομία – Οικονομική πολιτική και ανάλυση βασικών μακροοικονομικών μεγεθών», Έκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα, 2003.
8. Siebert H. (Ed.), “Global governance – An architecture for the world economy”, Springer, 2003.
9. Σπέντζας Σ., «Φορολογία και δημόσιο χρέος», Έκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 2004.
10. Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2003», Αθήνα, 2004.